

פוקעת זהו רק כאשר בית הכנסת נמצא בפועל תחת רשות נכרים. אך ברגע שהוא חוזר לידי ישראל חוזרת אליו קדושתו (כפי שהבאנו לעיל מהמקדש מלך להגרצ'פ פרנק בשם ש"ת בית יצחק). ויתכן שהדבר תלוי במחלוקת רש"י ותוס' הנ"ל בגדר כיבוש. לשיטת רש"י שכיבוש קונה מדין יאוש הרי זה קניין גמור וכשהוא יוצא מידי ישראל לרשות נכרים פקעה קדושתו. אך לשיטת התוס' שכיבוש קונה מגזירת הכתוב "ל שהתורה מכירה רק "דה פקטו" בתפיסתם של נכרים, אך ברגע שישראל חוזרים ותופסים את המקום, חזרה הקדושה שהיתה בו מקודם. וגם לרש"י הערנו כבר שבא"י יתכן שלא חל יאוש, וא"כ לכל היותר בזמן שהמקום היה בתפיסתם של הנכרים פקעה קדושתו, אך לא פקעה לגמרי, ולכן כשחזר המקום לידי ישראל חזרה קדושתו. למסקנה, נראה איפוא שבתי הכנסת העתיקים הנמצאים בא"י, אם הם בשליטת ישראל קדושתם במקומה עומדת ואסור לנהוג בהם מנהג חולין, והנכנס אליהם מן הראוי שינהג בהם דין בית כנסת, שיתפלל בהם, או ישב ויאמר כמה פסוקים כפי שנהוג בבתי כנסיות, ויכבדם בלבוש הולם והתנהגות מתאימה.

ובין אם נאמר כתוס' (שם ד"ה אבל) שכיבוש קונה מגזירת הכתוב, כיבוש מפקיע קדושה. (מיהו יתכן לומר שלרש"י שכיבוש קונה מדין יאוש, בארץ ישראל אין יאוש, ורק בחו"ל יש יאוש וכיבוש מפקיע קדושה, עיין באהלה של תורה ח"א סי' ק"ג ו-ז').

ולשיטת הר"ן בית כנסת קדוש מדרבנן, ומסתבר שקדושתו אינה חמורה מקדושת המקדש. אלא שהדבר צ"ע, כמי סובר הר"ן בענין הפקעת קדושה, כרמב"ן או כבעל המאור? אם כהרמב"ן, בית כנסת יוצא מקדושתו כשם שבית מקדש יוצא מקדושתו. אך לד' בעל המאור הסתפקנו לעיל אם בית כנסת שנתפס ע"י גויים יוצא מקדושתו, והדעת נוטה לומר שאכן יוצא מקדושתו.

ולשיטת הרמב"ם בית כנסת קדוש מהתורה כבית המקדש, אך שיטתו היא שקדושת בית המקדש לא פוקעת ע"י כיבושם של הנכרים וא"כ יתכן שה"ה בית כנסת. מיהו יש לחלק בין בית כנסת לבית המקדש. קדושת המקדש היא קדושה נצחית ולכן אין היא פוקעת ע"י הנכרים, משא"כ בית כנסת קדושתו ניתנת להפקעה, ולכן יתכן שכיבוש נכרים מפקיע בית כנסת מקדושתו.

אך לכו"ע, גם למ"ד שקדושת בית כנסת

סימן יב

הפקעת בית כנסת מקדושתו

שאלה*

עם חנוכת בית הכנסת החדש במושב התעוררה השאלה מה לעשות בבית הכנסת הישן, האם מותר להפקיעו מקדושתו, ואם כן כיצד? לדוגמא, האם אפשר לפדות בית כנסת ישן על בית כנסת חדש?

ראשי פרקים

שאלה

- א. בית כנסת בכפר של רבים או של יחיד
- ב. אופני הפקעת קדושת בית הכנסת
- ג. חילול בית כנסת ישן על בית כנסת חדש
- ד. שיטת הרמב"ם בקדושת בית הכנסת והפקעתה
- ה. החילוקים בין קדושת בית כנסת לקדושת מקדש מסקנה

א. בית כנסת בכפר של רבים או של יחיד

במסכת מגילה ריש פ"ד:

"בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת, בית הכנסת לוקחין תיבה... אבל אם מכרו תיבה לא יקחו בית הכנסת, בית הכנסת לא יקחו את הרחוב".

ופרש"י שמעלין בקודש ואין מורידין.

ובגמ'

"אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן לא שנו אלא בית הכנסת של כפרים, אבל בית הכנסת של כרכין כיון דמעלמא אתו ליה לא מצו מזבני ליה דהוה ליה דרביס".

ופרש"י: "אבל של כרכין הוה להו בתי נסיוות דרביס והכל בעליהן ואין בני העיר לבדם בעלים להם". משמע מפירושו שבית כנסת של כרכים הוא בית כנסת שנבנה מממונם של רבים והכל בעליהם. אך בית כנסת של כפרים נבנה מממונם של חוג מסוים וידוע.

ובתוד"ה "כיון" כתבו בפירושים השני כמש"כ לעיל בדעת רש"י. אכן בפירושים הראשון כתבו שכיון שרוב בני האדם רגילים ללכת לשם ולהתפלל אע"פ שאין נותנים כולם בבנינו, מ"מ כיון דלדעת אותם רבים נעשה, חמורה קדושתו ואינם יכולים למכרו.

א"כ דינו של בית הכנסת בכפר תלוי במחלוקת שני פירושי התוס'. שכן בית הכנסת זה משמש אך ורק את תושבי המקום, ולפי פירושים הראשון של התוס' דינו כבית הכנסת של כפרים שאפשר למכרו. אך לפי פירושים השני מכיון שהוא נבנה מכספי הציבור (ע"י הסוכנות היהודית) דינו כבית כנסת של כרכים שהכל בעליו ואין אפשרות לחברי הכפר המקומיים למכרו.

אך בהמשך הגמ' שם:

"אמר רב אשי: האי בי כנישתא דמתא מחזיאי אע"ג דמעלמא אתו לה כיון דאדעתא דידו קאזתו אי בעינא מזבנינא לה".

וא"כ י"ל שבית כנסת דידן אע"ג שנבנה מכספי הציבור, מכיון שניתן לכפר במתנה גמורה, ללא כל תנאים שהם, ובית הכנסת נחשב

כרכוש הכפר והוא רשאי לעשות בו כאוות נפשו, דומה מצבו לבית הכנסת של מתא מחסיא שנבנה על דעתו של רב אשי והיה רשאי למכרו, ה"ה בית כנסת דידן רשאים למוכרו.

אמנם היה מקום לחלק בין רב אשי שהיה גדול הדור וכולם כפפו את דעתם כלפיו ונתנו בלב שלם ע"ד שיעשה בבית הכנסת כרצונו משא"כ בנ"ד. מיהו נראה שמכיון שבית הכנסת ניתן לכפר ללא כל תנאים אין לחלק בין רב אשי לבין הכפר. ואי"ל שהתורמים תרמו לבית הכנסת דוקא, אלא כיון שתרמו את כספם לסוכנות בסתמא, והסוכנות היא שבנתה מכספיה את בית הכנסת, א"כ אין אנו צריכים להתחשב כלל בדעתם של התורמים ומכיון שהסוכנות נתנה את בית הכנסת במתנה גמורה לכפר יכולים לעשות בו כרצונם.

ובר מן דין, רוב הראשונים מסכימים לפירוש הראשון של התוס': הרא"ש, הרמב"ם, הרשב"א והמאירי. והרשב"א הוכיח כן מקושיית הגמרא מבתי כנסת שמטמאין בנגעים אפילו בתי כנסת של כרכים. ואם הכונה היא שנבנה מכספי רבים מדוע שלא יטמא, הרי הוא כבית כנסת של שותפים, אלא שחלק מהשותפים אינם פה ולכן א"א למוכרו אלא מדעתם, אבל בנגעים מדוע לא יטמא? אך אם נפרש שהכונה היא בית הכנסת שנבנה למען הרבים, הרי הוא בבעלות הכלל ולכן, אינו מטמא בנגעים.

השתא דאתינן להכי, יתכן לומר שגם רש"י באר כפירוש הראשון של התוס', והוא דכתב שכולם בעליהן, י"ל כהרשב"א שמכיון שנבנה למען הרבים הרי זה כאילו הוקנה מתחילת בנינו לבעלות הכלל כולו. ועין בהערות של הרב משה הרשלר למאירי (הערה 17) שלא הביא את ראייתנו מהרשב"א (שמביאה הגר"א) אלא מרב אשי עיי"ש בדבריו.

וכ"פ השו"ע (קנ"ז) שאפילו אם בנו אותו אחרים אם נעשה לבני הכפרים לבדם שרי. ולפי"ז בית כנסת זה מצבו הפוך, הכלל כולו בנה אותו לשם הציבור המקומי בלבד ומסר

וא"כ הנפ"מ בין הר"ן והרמב"ן היא שלרמב"ן אפשר להפקיע קדושת בית הכנסת בלא דמים ולר"ן רק בדמים או במתנה.

ועוד נפ"מ שלרמב"ן במתנה מיירי אפילו בז' טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר והוא שהנותן נתן להם דבר מצוה, ולהר"ן מתנה כמכר ומהני רק במעמד אנשי העיר. (עין בהגהות רעק"א למג"א קנ"ג ס"ק כ"ז ואב"נ סי' ל"ד, י"ז).
ועשו"ת אבני-נזר (אר"ח סי' ל"ג אות ז') שדייק מל' החת"ס (אר"ח סי' מ') דלא בעינן דוקא מכירה אלא סגי בחילול.

ג. חילול בית כנסת ישן על בית כנסת חדש

וצ"ע האם מותר לחלל את בית הכנסת הישן בבית הכנסת החדש? במג"א סי' קנ"ג ס"ק כ"ז הביא מתשובת משאת בנימין שאם בנו בית כנסת חדש וסתרו את הישן עפ"י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר פקעה הקדושה מהישן וחלה על החדש, ורשאים לעשות מן הישן כל מה שירצו דלא גרע ממתנה. אך בלא"ה אין כח אפילו לשבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר לחלל את קדושת בית הכנסת הישן. שאין כאן ד"א שיחול עליו (וכ"כ בדעת הרא"ש). ועין מגילה כ"ו ב': "הוה הדיא כנישתא עתיקא הוה בעי למסתריה ולא תווי ליבני וכשורי מינה", ומשמע שלא היה יכול להחליף רק משום פשיעותא אך עצם ההחלפה מותרת.

מבואר מדבריו שסובר כהר"ן שא"א להפקיע את קדושת בית הכנסת באופן אחר אלא רק ע"י חלול על דבר אחר. וחילול על בית הכנסת החדש מועיל להפקיע את בית הכנסת הישן מקדושתו (וכ"כ הפרמ"ג).

וצ"ע אם כבר בנו בית כנסת חדש והקדישו אותו (דהיינו כבר התחילו להשתמש בו, דהזמנה גרידא לאו מילתא) אם מהני חילול, דחילול לא מהני אלא על דבר חולין אך לא מהקדש להקדש. ולכן נלענ"ד דהחילול יועיל רק לפני שהשתמשו בבית הכנסת החדש. אולם אחר שהשתמשו בו קידשוהו, וא"א לחלל הקדש על הקדש.

אותו לבעלותו המלאה והוא רשאי לעשות בו כרצונו.

ב. אופני הפקעת קדושת בית הכנסת

במסכת מגילה כ"ו א':

"אמר רבא לא שנו (רש"י: "שאינ מורידין דמים מקדושתן ובית הכנסת בקדושתו עומד אף ביד לוקח, דומיא דספרים לוקח בהם ס"ת", והלא נשאר ספרים בקדושתן) אלא שלא מכרו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, אבל מכרו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו למישתא בה שיכרא שפיר דמי".

ופרש רש"י שפקעה הקדושה מן החפץ ומן הדמים ומותר לעשות מהן כל רצונם.

והרא"ש כתב דאפילו תשמיש של גנאי מותר לעשות בו. והוכיח כן מזריעה. אך דעת הראב"ד שזריעה אינה תשמיש מגונה כבורסקי ומרחץ, ולדעתו שימוש מגונה אסור.

והנה הר"ן הביא את קושיית הרמב"ן, כיצד אפשר להפקיע קדושה מבית הכנסת, בפרט לפי מה דמוכח להלן שאפילו במתנה אפשר לתת את בית הכנסת משום שאלמלא שיש להם הנאה לא היו נותנים אותו במתנה, והרי ההנאה אינה כבר בעולם, וא"א לפדות על הנאה? ועוד, הרי אבני ההיכל אין להם פדיון? ותרץ הרמב"ן שבית הכנסת דינו כתשמישי מצוה ולכן כשמכרוהו במעמד כולם לא צריכים אותו יותר לצורך מצוה ומותר להשתמש בו מעתה תשמיש של חולין. אלא שלא ברור מדוע יש צורך במכירה דוקא ומדוע א"א להפקיע את קדושתו בלי מכירה? ואכן בבה"ל (סי' קנ"ג ס"ז בסוד"ה רשאים להוציא המעות) כתב שלדעת הרמב"ן שרי בלא מכירה. (אך הרמב"ן עצמו לא כתב כן וכבר העיר על כך הגרא"ז מלצר בהק' לחי' הרמב"ן החדשים).

והר"ן עצמו נחלק עליו וסובר שבית הכנסת כתשמיש קדושה מדרבנן הוא, והם תיקנו שע"י מכירה, כיון שנקלשה קדושתו מותר להוציא את החפץ והדמים לחולין. אלא שקשה עליו ממתנה, שהרי אין לפדיון על מה לחול.

אז יכולים הם למכור בית כנסת רק ע"מ לקנות בדמיו תורה, דמעלין בקודש ואין מורדין, בכ"ז אין בית הכנסת נפקע מקדושתו על דרך חילול אלא בדרך מכר בלבד. והטעם עפ"י מש"כ הרמב"ן:

"שאם מכרו ז' טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר, זו היא ששנינו לוקחין בדמיו תורה דמסתמא לא ניחא להו לאנשי העיר לאכחושו מצוה, אנפ"ש שיש להם אחרת... אבל אם מכרו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר כיון שהסכימו כולן שאינם רוצים עוד בבית כנסת זה - אפילו למשתא בהו שכרא בדמים מותר דהו"ל תשמישי מצוה לאחר זמן דנורקין".

יוצא מדבריו שאם לא נעשה הדבר במעמד אנשי העיר יש לחוש לאכחושי מצוה, כלומר שמא עדיין יש צורך בבית כנסת לאיזושהי מטרה, או שמא אפשר היה להשיג יותר כסף עבורו לצורך מצוה, וא"כ עדיין יש צורך מסויים בבית כנסת, ולכן בדרך חילול, אין הוא יוצא לחולין, כי יש לחוש יותר לאכחושי מצוה. אך בדרך מכירה בשוויו, הוא יוצא לחולין, אלא שהדמים עדיין בקדושתם לקנות בהו דבר מקודש יותר, כגון תיבה, ומכיון שהדבר לא נעשה במעמד אנשי העיר, שמא יטען מישהו שאפשר להשתמש בדמים למטרה אחרת, אך במעמד אנשי העיר, מכיון שאנשי העיר הסכימו, אין מקום לערעור על כך, אפילו בדרך חילול.

וכן מוכח מדבריו, דהא דנחלקו במתנה הוא רק שבעה טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר, שאז יכולים אנשי העיר לטעון שהפחיתו מהם מצוה, אך במעמד אנשי העיר משמע דלכר"ע מהני מתנה, שכולם, או רובם (עיין רמב"ן דסגי ברוב) הסכימו שאינם צריכים יותר לבית כנסת ולא לדמיו, ואין כאן אכחושי מצוה. ולכן הנלענ"ד דאם שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר יחליטו לחלל בית כנסת ישן על חדש, י"ל דדעת כל הציבור שאין צורך יותר בבית כנסת הישן ואין כאן אכחושי מצוה כלל וכלל, וגם

ובזה י"ל קושיית הגרעק"א על המשאת בנימין. עיין בהגהות הרעק"א על המג"א כאן שהקשה: הא כבר כתב בהגה בס"ז דאם אין להם בית כנסת אחר לא יכולים למכור בית כנסת ישן אפילו ע"י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, וע"כ הא דפליגי במתנה הוא כשבנו בית כנסת אחר, ובכ"ז נזקקו לטעם דאי לאו דעבד להו נייה נפשיה עיי"ש, ולהנ"ל אתי שפיר במתנה איירי כשיש להם בית כנסת אחר ולא יכלו לחללו שכבר השתמשו בו. אך המשאת בנימין מיירי כשעדיין לא השתמשו בו.

אמנם הגרעק"א תרץ באופן אחר דלהר"ן מועילה הפקעה אפילו לא בנו בית כנסת אחר ודר"ק. עכ"פ לדעתו דינא דהמ"ב נכון גם אליבא דהרמב"ן וגם אליבא דהר"ן. וכ"מ מהבה"ל במשנ"ב סוף הל' ז' ד"ה רשאים, ובערוה"ש ס"ק ל"א כתב להתיר חליפין.

והנה דעת הפוסקים, עפ"י הבנתם בדעת הרמב"ן, היא שאפשר לפדות בית כנסת על דרך חילול ופדיון ולא דוקא על דרך מכר. עיין חת"ס אר"ח ס' ל"ח, משנ"ב סי' קנ"ג ס"ז בבה"ל ועוד. אך בחי' הרמב"ן (הנדמ"ח ע"י הגרא"ז מלצר) נאמר במפורש שאין בית כנסת נפקע מקדושתו ע"ד פדיון אלא רק במכירה ושנוי רשות. ועין שו"ת הר צבי (אר"ח סי' ע"ז) שבתחילה פירש כהחת"ס והמשנ"ב וכשהגיע לידו חי' הרמב"ן החדשים עם הערת הגרא"ז חזר בו. והעיר הגרא"ז בהקדמתו לחי' הרמב"ן שהחת"ס ויתר הפוסקים סמכו על הרמב"ן המובא בר"ן ולא ראו את הרמב"ן עצמו בחידושו.

אך בכ"ז שלא לעשות את גדולי ישראל טועים, נלענ"ד שאין מדברי הרמב"ן הוכחה לכל מקרה. ובפרט לפי מה שהבנו לעיל בדעת הרמב"ן שבעצם העובדה שאינם זקוקים עוד לבית כנסת הוא יוצא מקדושתו, וא"כ למה לי מכירה?

וי"ל שכונת הרמב"ן היא שרק כאשר ז' טובי העיר מכרו בית כנסת, שלא במעמד אנשי העיר רק אז בעינן מכירה דוקא ולא פדיון. אע"ג שגם

חילול, וכהר"ן. ולענ"ד קשה, בדרך מכירה האיך מהני להוציא את המעות מקדושתן? בשלמא לר"ן, דקדושתו מדרבנן, כיון שקלושה קדושתו, רבנן הקלו והפקיעו ע"י מכירה או חילול את קדושתו לגמרי גם מהדמים. אך אם קדושתו מהתורה, גם אם נניח שהקדושה היא קדושת דמים, מ"מ הקדושה צריכה להתפס במעות והאיך היא יורדת מהן?!

ו"ל שהרמב"ם כתב מפורש שרק מותר הכסף יוצא לחולין, וכנראה לשיטתו קאזיל שא"א להוציא את דמי בית הכנסת לחולין. ועיין ב"י ס' קנ"ג שבסוף דבריו הסתפק בכונת דבריו של הרמב"ם.

ועוד ק', כיצד יפרש הרמב"ם הא דמהני חילול ע"י מתנה הא אין דמים להתפיס בהם את קדושת בית הכנסת?

ועיין ערוה"ש (ריש ס' קנ"ב) שפרש בדעת הרמב"ם שבית הכנסת מעיקרו הוקדש על תנאי, דהיינו על דעת בעליו שיוכלו להורידו מקדושתו. אך גם דבריו יתכנו רק לשיטת בעהמ"א שאבני בנין קדושתן רק קדושת דמים ולא לשיטת הרמב"ן בע"ז נ"ב, שאבני בנין קדושתן קדושת הגוף. וצ"ע לר"ח בשבועות י"א ב' הסובר שבקדושת הגוף לא מועיל תנאי ב"ד. וא"כ לדעתו לא תועיל מכירת בית כנסת, שלא כסתם משנה במגילה (כ"ה ב').

ה. החילוקים בין קדושת בית כנסת לקדושת מקדש

והנלענ"ד דיש שתי קדושות למקדש, קדושת מקום וקדושת מחיצות. ורק בבית הבחירה היו שתי הקדושות כאחת, ולמשכן היתה רק קדושת מחיצות ואילו קדושת המקום היתה זמנית מכח מחיצות.

לבית כנסת, לרמב"ם, יש קדושת משכן, או במה, ולא קדושת מקדש ממש, כי הקידוש במקום קבוע לעולם הוא רק בבית הבחירה. ואילו המשכן כשהיה עומד במקום מסוים היה המקום קדוש זמנית וכשעבר למקום אחר עברה

לרמב"ן שרי. וכ"כ המשאת בנימין הר"ד במג"א ס' קנ"ג ס"ק כ"ז.

וכן נ"ל מדברי הרמב"ן בדף כ"ו ב', שלגיסרה שגרס ברבינא דהו"ל תילא דבי כנישתא לא כתוב "במעמד אנשי העיר", וע"ז הסתפק רבינא אם בעינן דרך מקח או סגי בדרך חילול. אך במעמד אנשי העיר משמע שגם דרך חילול מועילה.

ולמעשה נ"ל דגם בדרך חילול יצא בית הכנסת לחולין, כי בית כנסת קדושתו רק מדרבנן וספיקא דרבנן לקולא, והרי לר"ן גם דרך חילול תועיל. ואפילו להרמב"ם דקדושת בית כנסת מן התורה, מסתבר לדעתו שגם דרך חילול מהני כפי שמבואר, רק לרמב"ן שלשיטתו בית כנסת הוא תשמישי מצוה, לא מועילה דרך חילול משום אכחושי מצוה. אך כפי שכתבנו יתכן שגם הרמב"ן יודה שבמעמד אנשי העיר גם דרך חילול מועילה, וא"כ למעשה דרך חילול מותרת.

ד. שיטת הרמב"ם בקדושת בית הכנסת והפקעתה

והנה לדעת הרמב"ם קדושת בית כנסת היא מהתורה. ועיין עין יצחק (ס' ה') ובחלקת יואב (ס' ד') שהרמב"ם בספר היד חזר בו ממש"כ בסהמ"צ וסובר שקדושת בית כנסת היא מדרבנן. שכן בסהמ"צ (ל"ת ס"ה) כתב שאיסור נתיצת אבן מההיכל חלה גם על בית כנסת (וא"כ לדידיה תקשי כיצד מועילה מכירת בית הכנסת להוציאו לחולין? וכדעת הרמב"ם סוברים גם היראים והסמ"ג שכללו יראת בית כנסת בכלל יראת מקדש). ועשו"ת חת"ס (אר"ה ס' ל"ח) ואבני נזר (אר"ה ס' ל"ד) שכ' דכל קושית הרמב"ן, איך אפשר להפקיע בית כנסת מקדושתו, והרי אבני בנין ככלי שרת הם שאין להם פדיון, הם רק לשיטתו בע"ז נ"ב, אך לשיטת בעהמ"א שם אבני בנין יש להם פדיון וא"כ גם הרמב"ם יכול לסבור כך. וא"כ גם חילול יועיל ואפילו ע"י שבעה טובי העיר בלבד. עכ"פ להרמב"ם ג"כ לא מועילה הפקעה סתם אלא רק דרך מכירה כהרמב"ן או דרך

המחיצות וגם את מה שבתוכן, דהיינו קדושת עזרה והיכל וקה"ק וכו'. והוא גם קידש את כל ההיכל והעזרה בקדושת מזבח. ולכן מזבח שנעקר מקטירין קטורת במקומו (זבחים נ"ט א').

ומה שכתב הרמב"ם ששלמה הוא שקידש העזרה וירושלים לשעתה ולעתיד לבוא הוא לשיטתו שגם קדושת מחיצות נתקדשה לעתיד לבא. אך גם הוא מודה שללא קידושו של דוד לא היה יכול שלמה לקדש לעתיד לבא, כי קדושת המקום היא הנצחית וקדושת המחיצות רק תוחמת את תחומי המקדש לחלקיו בתוך המקום, ומכח שניהן נוצרה הקדושה הנצחית של בית המקדש על חלקיו.

הראב"ד סובר כנראה שרק קדושת המקום נתקדשה לעתיד לבא ולא קדושת המחיצות (עיין השגתו על הרמב"ם שם ובמשפט כהן למרן הרב קוק [ס' צ"ו אות' ו-n]).

קדושת בית כנסת שאף היא מכח קדושת המקדש, לדעת הרמב"ם, בודאי שאין בה קדושת מקום, אך יש בה קדושת מחיצות ובזה היא דומה קצת לקדושת המשכן. אלא שבמשכן המחיצות התקדשו לעולם כמבואר במס' סוכה (מ"ה ב'), בעוד שבבית כנסת המחיצות קדושות רק זמנית וניתנות לפדיון. ואולי י"ל שבעצם קדושת משכן וקדושת בית כנסת מצד עצמן שוות, אלא שהמשכן נמשח בשמן המשחה ולכן קדושתו לעולם. (ועיין משך חכמה במדבר ז' א'). ובית המקדש אמנם לא נמשח אך מכיון שקדושתו התחילה בקדושת המקום שהתקדש לעולמים, ממילא גם המחיצות, התוחמות את המקדש לחלקיו, התקדשו לעולמים בלי משיחה. משא"כ בית כנסת שאין בו קדושת מקום, ומחיצותיו לא נמשחו בשמן המשחה, קדושתן זמנית.

ועיין מהרש"א (שבועות ט"ו א' על תוס' ד"ה אין), שהקשו מכיון שאין עזרה מתקדשת אלא ע"י מנחה כיצד קידשו יהושע ושלמה הלא אין מנחה בבמה (שהרי לפני שהתקדש המקום בקדושת מקדש המנחה אסורה ומנין היו להם שירי מנחה?) עיי"ש שתירצו שבאין כאחד. וכ' המהרש"א דעל

הקדושה עמו. וה"ה בית כנסת, קדושתו אינה קדושה עולמית, דמקומו לא נבחר ע"י השכינה, אלא קדושתו קדושה זמנית, כקדושת המשכן, ולכן רשאים שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר להעביר את קדושתו למקום אחר, או לדבר אחר, כשאינם צריכים לו (עי' משך חכמה נשא ז' א' "וימשחם ויקדשם"). ועיין רמב"ם (פ"א מהל' ביהב"ח) דדבר שהוקדש לבית הכנסת פסול למקדש, משמע שקדושה אחרת היא, ועיי"ש דמירי באבנים. וכנראה אבנים שהוקדשו לצורך קדושת עראי דינם כחולין ביחס לקדושת קבע של בית המקדש.

ובית כנסת שחרב שקדושתו קיימת הוא משום שעדיין לא פקעה קדושתו, כיון שלא נחרב מרצון אלא בעל כרחם. ולפי"ז ה"ה משכן שחרב בע"כ קדושתו קיימת. וא"כ משכן שילה שחרב בעל כרחם של ישראל קדוש עד היום, וצ"ע. (ועי' קול צופין לגר"י גרשוני.)

והנה בגדר קדושת המקדש מצינו סתירות לכאורה. במס' זבחים כ"ד א':

בעי ר' אמי:

"נעקרה האבן ועמדו במקומה מהו? מאי קמיבעיא ליה, כי קדיש דוד רצפה עלינוה קדיש, או דלמא עד לארעית דתהומא קדיש?"

קידוש המקדש מיוחס אפוא לדוד. אך הרמב"ם בהל' ביהב"ח פ"ו הל' י"ד כתב:

"ובמה נתקדשה? בקדושה ראשונה שקידשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתה וקידשה לעתיד לבוא".

ומקורו בפסוק מפורש במלכים ח' ח': "ביום ההוא קידש המלך את תוך החצר". ושם מדובר בשלמה המלך, א"כ שלמה הוא שקידש את העזרה ולא דוד.

וצ"ל שאכן גם דוד וגם שלמה קידשו את המקדש. דוד קידש את המקום, שלמה קידש את המחיצות. בימי דוד עוד לא נבנה המקדש וא"א היה לקדש את המחיצות ואת מה שבתוכן. אפשר היה לקדש רק את המקום באופן כללי. שלמה שבנה את המקדש קידש גם את

מפורש, אלא רק אגב קידוש המחיצות, בשלמא המשכן והחצר נתקדשו ע"י העמודים והיריעות. אך במה נתקדשו מחנה לוויה ומחנה ישראל? בשלמא אם נניח שבמשכן התקדש המקום בקדושת מחנה שכינה י"ל שמכוחו התקדשו גם מחנה לוויה וישראל שהם מקיפים את מחנה השכינה, אך אם המקום עצמו לא התקדש מחמת עצמו אלא רק מכח המחיצות, קשה להבין כיצד התקדשו יתר המחנות? וע"כ מוכח שחלה קדושת מחנות אלו גם במדבר, מהא דילפינן ממשא שלקח את עצמות יוסף עמו במחיצתו, ומהא דאמרה התורה למרים שתשב מחוץ למחנה שבעת ימים. וכתוב בטמאים (במדבר ה' ד') "ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם" (עיי' שטמ"ק פסחים סוף ח"ב עמ' ק"מ ובהלכה ברורה שם).

ויתכן לומר שבכל זאת קדושת יתר המחנות מסתעפת מקדושת מחנה שכינה למרות שמחנה שכינה בעצמו התקדש רק מכח המחיצות. (ומצינו לראשונים סברה שקדושת א"י היא מכח המקדש, עין ר"ח בתוס' מגילה י' א') וכן דעת רש"י בערכין (ל"ב ב') שקדושת ערי חומה מסתעפת מקדושת ירושלים. וא"כ ק"ו לקדושת ירושלים שהיא מסתעפת מהמקדש. ובאחרונים דנו אם קדושת ירושלים יש בה מקדושת א"י, או שהיא קדושה בפנ"ע, ונפ"מ לחיוב תר"מ ושבועית בירושלים בזמן הזה (עיי' כרם-ציון שביעית). ומכיון שנתקדש המשכן נתקדשו כל המחנות יחד עימו. ואכן במדבר קדושת המחנות לא היתה קדושת מקום אלא קדושה המסתעפת מקדושת המשכן, שאף היא לא היתה קדושת מקום אלא קדושת מחיצות בלבד. ורק בא"י יש למחנות קדושת מקום.

ונפקא מינה כאשר המחיצות נופלות. במדבר כאשר המחיצות התקפלו והמשכן נסע ממקומו, בטלה קדושת המקום הזמנית שנוצרה ע"י המחיצות ועמה קדושת המחנות שהסתעפה ממנה ודמתה לה. אך בא"י שלמחנות יש קדושת מקום גם כאשר המחיצות נופלות

משכן שעשה משה לא קשה להם משום שלמשכן של משה לא היתה קביעות מקום ולא היה צריך לקדש את המקום, אלא המשכן עצמו התקדש במשיחה. (עיי' יומא מ"ד א' תול"ה שילה). אולם שילה וירושלים היו צריכים קידוש מקום, במה נתקדשו, דהא לא היו להם שיירי מנחה קדושים לכן היו רק במות ואין מנחה בבמה? ומשמע מדבריו שבמשכן לא התקדש המקום כלל א"כ מש"כ דקדושת בית כנסת נלמדת מהמשכן אין זה נכון. אך עדיין יש ללמוד קדושת בית כנסת מקדושת שילה, בשילה המקום עצמו התקדש אך לא בקדושה נצחית וכשעבר המקדש משילה לנוב וגבעון ומשם לירושלים בטלה קדושת המקום. מיהו יתכן שגם בשילה, הקדושה היתה קדושת מחיצות ולא המקום.

אמנם דברי המהרש"א צ"ע, דאם במשכן המקום עצמו לא התקדש כלל אלא רק היריעות והעמודים התקדשו בקדושת כלים בשמן המשחה, א"כ הנכנס למשכן בטומאה היה צריך להיות פטור, והרי עיקר דין מחנות למדנו ממשכן? וצ"ל דדין מחנה לא תלוי בקדושת הקרקע דוקא אלא בקדושת מחיצות נמי סגי. וצ"ע.

ואלמלא המהרש"א היה אפ"ל דכיון שקדשו את היריעות והעמודים נתקדש כל מקום שהוקף על ידם בקדושת מחנה השייכת לאותו מקום, ולא הוצרכו לקדש את המקום עצמו, דהמקום עצמו התקדש מאליו ע"י המחיצות שהתקדשו במשיחה, אך ברור שגם במשכן היתה קדושת מחנה למקום עצמו. וא"כ שפיר י"ל דקדושת בית כנסת נלמדת גם מהמשכן, ולא משילה. ועיין תוס' שבועות ט"ז ב' ד"ה 'או' משם ר' חיים כהן שכל דין התלוי במקום לא ילפינן מקדש ממשכן. משמע שסובר שקדושת המקום במשכן לא היתה מחמת המקום אלא מחמת המחיצות וכמש"כ המהרש"א. וצע"ג בכ"ז.

אלא שיש להקשות, אם במשכן לא היתה קדושת מקום כלל או שלא היה קידוש מקום

כנסת ישן בבית כנסת חדש, כי החלפה זו דומה יותר להעברת המשכן ממקום למקום.

ואע"פ שבש"ע (סי' קנ"ג ס"ד) כתב: "אם מותר לקנות בדמי קדושה אחת קדושה אחרת כיוצא בה – יש אוסרים", וא"כ אין היתר להחליף בית כנסת בבית כנסת, עיין משנ"ב שם ס"ק י"א שכתב: "ואם חזי ביה תיוהא או שהיה קטן מהכיל לכו"ע מותר לכתחילה למוכרו כדי ליקח אחר (פמ"ג)". וא"כ ה"ה שמותר להחליף את בית הכנסת הישן והקטן בבית הכנסת החדש הגדול והמפואר. ועיין ביאור הלכה שם (סי"א ד"ה וכן יכולין).

ובלאו הכי י"ל שהלכה זו שמעלין בקודש נאמרה רק על בני העיר שמכרו בית כנסת שלא ע"י ז' טובי העיר. אך ז' טובי העיר שמכרו בית כנסת במעמד אנשי העיר יכולים להוציא את המעות לחולין ואפילו למשתי ביה שיכרא. וא"כ ק"ו שיכולים להחליף בית כנסת ישן בבית כנסת חדש. ובטעם הדבר נלענ"ד שכאשר בני העיר מוכרים בית כנסת ע"י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר נשקלו כל השיקולים מכל בחינותיהם, אם יש צורך עוד בבית הכנסת הישן. בני העיר הם אמנם מקור הסמכות, אך ז' טובי העיר מכירים יותר את צרכי המקום ותוכניותיו לעתיד, כי זה עיסוקם ותפקידם, וכשכולם הגיעו למסקנה שיש להחליף את בית הכנסת הישן בחדש זהו עילוי בקודש.

מסקנה

מותר להחליף בית כנסת ישן בחדש ובכך להפקיע את בית הכנסת הישן מקדושתו. אך צריך לשמור על כבוד המקום לא לעשות בו דברי בזיון (עי' משנ"ב בבה"ל סי' קנ"ג ס"ט ב"ה) ואם שפסק כהראב"ד. אך דברי חולין מוכובדים מותר לעשות בו.

המקום נשאר בקדושתו (עי' ערכין ל"ב א' ומגילה ג' ב').

ועדיין דברינו טעונים הסבר. שאין לומר שבבית כנסת יש רק קדושת מחיצות בלבד ואין קדושת מקום כלל. שהרי בית כנסת שחרב נשאר המקום בקדושתו, למרות שהמחיצות נפלו ואינן. ועיין מג"א סי' קנ"א שבתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויות שהקרקע שלהן עתיד להקבע בא"י כמו כרמל ותבור. וכן במשכן, שממנו למדנו קדושת בית כנסת, היה גם המקום קדוש, כמבואר בסוטה ט"ו שמכניסי עפר מבחוץ ומניחו ע"ג קרקע המשכן, ודין זה למדנו מהמשכן בו נאמר: "ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן". משמע שגם המקום קדוש. רצוננו לומר שהמקום אמנם אינו קדוש מצד עצמו, אלא רק בגלל היותו מתוחם ע"י המחיצות, וקדושת המחיצות היא שקידשה את המקום, וכמו שכתבנו לעיל, בעוד שבבית המקדש להיפך, המקום קידש את המחיצות. ולכן בבית המקדש המקום התקדש לעולמי עולמים, בעוד שבמשכן המקום התקדש רק זמנית, כל עוד המחיצות היו במקומן. ובעצם גם קדושת המשכן היא קדושה נצחית, כי המחיצות נמשחו והתקדשו לעולם וקדושת המקום היתה עוברת ממקום למקום עם קרשי המשכן. ומזה למדנו גם בבית הכנסת שהקדושה עוברת מבית הכנסת לדמיו. ואע"פ שקדושת בית הכנסת דומה למשכן יש הבדל בין המשכן לבית כנסת. המשכן שנמשח התקדש משום כך בקדושת הגוף ואין לו פדיון, בעוד שבית כנסת שלא נמשח התקדש רק בקדושת דמים ולכן ניתן למוכרו ולהתפיס את קדושת בית הכנסת בדמים. ואז גם ניתן לחללם כמו שמצינו בפרט חמור שנפדה בשה והשה חולין ומותר בהנאה. ומסתבר איפוא שעדיף להחליף קדושת בית